

Hledání IDEÁLNÍHO STÁTU

Stát je pro společnost základem, jeho existence nám zaručuje sociální stabilitu, zdravotní péči, bezpečnost a vzdělávání. Přesto má také své negativní rysy, mnozí k němu mají výhrady. Není nakonec stát ve 21. století přežitkem?

STRATEGIE AV21

Paragrafy, vyhlášky, zákony, směrnice, metodiky... Každý čas od času zápolíme s byrokracií, když něco potřebujeme vyřídit a, jak se říká, běháme po úřadech.

Také si v podobných situacích myslíte, jestli by se nám nežilo lépe bez státu, jeho

institucí a bezpočtu úředníků, kteří se starají, aby fungoval?

Vždyť například letos stoupl počet těch, kteří dbají o „blaho našeho státu“ až na 450 tisíc. Nemluvě o superbyrokratické Evropské unii, jejíž instituce v Bruselu, Štrasburku a Lucemburku zaměstnávají

desítky tisíc úředníků a náklady na její roční provoz dosahují osmi miliard eur.

Existují ale smysluplnější varianty společenského zřízení, než je stát? „Třeba bychom se mohli pokusit stát se kmenovou společností,“ podotýká s nadsázkou Petr Sommer z Filosofického a Archeologického ústavu AV ČR. „Ale vážně – v současnosti pro nás žádnou variantu nevidím,“ pokračuje renomovaný mediavista, který v Akademii věd ČR koordinuje výzkumy humanitně zaměřených pracovišť v programu Strategie AV21 *Evropa a stát: mezi barbarstvím a civilizací*.

UNESENÁ EVROPA

Od starověkého Řecka přes antický Řím, křesťanský středověk, osvícenství až po moderní společnost se Evropané zamýšleli, jaký je smysl a směřování jejich vlastní civilizace, co ji charakterizuje, a naopak odlišuje od kultur v jiných částech světa.

Když se řekne Evropa, většině z nás se zřejmě nejdříve vybaví představa kontinentu a zároveň související kultura a civilizace, jejichž kořeny sahají do hloubky tří tisíciletí.

EVROPA A STÁT: MEZI BARBARSTVÍM A CIVILIZACÍ

Žijeme v ideálním státě? Jaké jsou jeho negativní a pozitivní stránky? Mohou odpovědi na podobné otázky vycházet z konkrétních kritérií a ověřených argumentů? Nejen těmito tématy se zabývá interdisciplinárně zaměřený program Strategie AV21 *Evropa a stát: mezi barbarstvím a civilizací*, který chce veřejnosti ukázat, jak důležité jsou pro chápání naší současné společnosti humanitní vědy. Analýza role státu a moci je jedním z úkolů programu, na kterém spolupracuje patnáctka pracovišť Akademie věd ČR. Jeho výstupy jsou předávány veřejné i politické sféře – a to včetně Parlamentu ČR, zejména jeho výborům, k diskusím, na kterých se podílejí jednotlivé platformy výzkumných témat tohoto programu.

Kam v mnohotvárném světě směřuje Evropa? Na snímku Evropa jako královna z biblického geografického atlasu *Itinerarium Sacrae Scripturae* Heinricha Büntinga (1546–1606).

prof. PhDr. **PETR SOMMER, CSc., DSc.**

**Archeologický ústav AV ČR,
Filosofický ústav AV ČR**

Co ji vytvořilo a s čím souvisí? Bájný příběh z řecké mytologie hovoří o únosu dcery fénického krále Agénora, který provedl Istivý Zeus. Vzal na sebe podobu býčka a Európe vyzval, aby si na něm poseděla. Když usedla, šel s ní k moři, vstoupil do něj a postupně se vzdaloval od břehu, až s ní doplaval na Krétu, kde se Európe stala matkou krétského vládce Mínoa. Jeho jméno nese minojská kultura, předchůdkyně řecké civilizace, pravděpodobný základ kultury evropské.

Mýtus je vyjádřen v podobstvích a nejasně, jak se na něj sluší. Zdá se však, že jakousi vzpomínku na vznik evropské civilizace přeci jen přináší. Přinejmenším, že tato civilizace byla již v antice výsledkem vývoje, který, jak víme, pokračoval další tisíciletí. Jeho dědictvím je identita Evropanů, která procházela stejně složitým vývojem jako samotný kontinent. Co však tato identita znamená v současnosti především v konceptu sjednocené nebo spíše sjednocované Evropy? „Pojem evropanství má dvě roviny. První z nich souvisí s tím,

že se Evropané hlásí k jednomu celku, který překračuje tradiční státy, byť leccos z této představy je zatím přáním.

Druhou je, že jsme součástí Evropské unie, což souvisí s přísliby, představami i závazky,“ vysvětluje Petr Sommer.

KRVAVÉ I HUMÁNNÍ CESTY

Program *Evropa a stát: mezi barbarstvím a civilizací* se snaží proměňám historických i současných podob státu porozumět nikoli ve smyslu, jak se vyvíjel od primi-

Evropanství je obrovský úkol, který samozřejmě nemusíme zvládnout. Pokud ano, může vzniknout komunita měřítka světadílu, jejíž potenciál bude pro naši dobrou budoucnost dostatečný.

Zabývá se církevní archeologií, středověkou duchovní kulturou a souvislostmi mezi středověkou hmotnou a duchovní kulturou. Je členem redakčních rad a výzkumných organizací a držitelem několika významných ocenění včetně České hlavy (2017). Působí jako ředitel Centra mediévistických studií a jako vědecký pracovník Archeologického ústavu AV ČR v Praze.

tivních forem ke složitějším, ale jak se pro jednou uchýlil k tyranii (barbarství), jindy zase k cestě humanity a kultury.

Cesta k moderním formám státu byla každopádně trnitá. A když se zaměříme třeba na nepříliš vzdálenou historii, výčet krvavých událostí, jako byly Francouzská revoluce v roce 1789, převrat v Rusku v roce 1917 nebo obě tragické světové války, by byl dlouhý.

Revoluce a násilí zkrátka byly a jsou součástí našich dějin a civilizačních procesů, ať se nám to zamlouvá, nebo nikoli. Přitom současné úsilí vyloučit násilí jako „pomocníka“ společenského vývoje je sice pozitivní, ale zatím jen částečně účinné.

„Celé 20. století opravdu přinášelo Evropě brutální příklady států, které se nemazly se svými občany ani s občany ▶

jiných společenství. A dodnes jim podobné existují. Na druhé straně ale existují státy, a náš mezi ně počítáme, které vznikaly jako dobrý prostor pro život," doplňuje Petr Sommer.

TISÍCLETÁ TRADICE STÁTU

Německý sociolog a ekonom Max Weber definuje stát jako organizaci společnosti na určitém území, která si osobuje formu legitimního násilí pro své udržení, prosazení norem soužití, vynucování vlastního zájmu a dosažení mezinárodního uznání.

Aby tohle všechno stát dokázal zvládnout, musí být vybaven takovou organizací, která zajistí jeho ekonomickou a správní funkci, a také mít k dispozici odpovídající silové složky (armádu a policii), jež zabezpečí jeho integritu.

Petr Sommer vysvětluje, že ve střední Evropě lze společnosti s parametry státu sledovat už od 10. století. Historici ale stále diskutují, kdy už můžeme hovořit o státu, jak ho známe dnes: „Kompromisem je, že rané formy nazývají regnum. Jelikož ale nešlo o plnohodnotný stát, mluví o takzvaném raném nebo zárodečném státě. Neplatí to jen pro střední Evropu – podobný vývoj lze sledovat i v jejich dalších částech.“

MÉNĚ STÁTU, VÍCE SVOBODY, ANEBO NE?

Diskuse o pozitivních, a naopak negativních rysech státu dostává v posled-

ních letech prostor v médiích, a jak Petr Sommer vyvozuje, vůbec nejde o nezáužatou debatu. Docela výstižně ji charakterizuje porevoluční „mantra“ devadesátých let 20. století – méně státu.

„Ide o požadavek lidí, kteří chtějí co nejvolněji podnikat a nebyť ničím svazováni. Pravicové strany proto volají po odpovědnosti jednotlivce sama za sebe. Stát by měl asistovat co nejméně. A určitě bychom našli i další zvláštnosti, při nichž se požadavek na menší roli státu formuluje jako předpoklad svobody a demokracie. Ačkoli nelze úplně říci, že by takové požadavky byly šmahem nepřijatelné, týkají se jen části rolí, v nichž stát vystupoval kdysi a vystupuje i dnes,“ vysvětluje Petr Sommer.

Extrém v této souvislosti reprezentují politické strany, které se hlásí například k myšlenkám anarchokapitalismu. Ten zdůrazňuje soukromé vlastnictví a z toho vyplývající přirozené právo vytvořit bezstátní společnosti.

V čem tedy hledat přínosy současného pojetí státu, jak ho známe z většiny zemí starého kontinentu? Přinejmenším v tom, že poskytuje určitý existenční základ občanům všech vrstev. V praxi to zna-

mená, že nám stát zaručuje právní rámec stejně jako sociální stabilitu, zdravotní péči, bezpečnost, vzdělání atd. A stát je rovněž společenstvím občanů, kteří v něm oprávněně (a někdy také neoprávněně) hledají oporu své existence.

„**Ideální státní zřízení? To je věčná tužba. Těžko ho definovat tak, aby to neznělo naivně. Mělo by ale odrážet základní křesťanskou sumu nečinn jinému to, co nechceš, aby jiní činili tobě.**“

Petr Sommer

Vědci z pracovišť Akademie věd ČR se pod hlavičkou programu *Evropa a stát: mezi barbarstvím a civilizací* zabývají rovněž formami státu, jež své občany utlačují. Nebo jim podporu udělují selektivně a dostupná je jen pro vyvolené. Podle Petra Sommera to ale nic nemění na tom, že i naše současná občanská očekávání jsou se státem spjata a nemusejí být jen pragmatická: „Vzpomeňme si, jak zakladatel Československé republiky Masaryk zdůrazňoval, že samostatný stát byl sen, který nebylo jednoduché uskutečnit. A to platí dnes stejně jako tehdy.“

JDE O PŘEŽITEK?

Není i tak koncept státu v 21. století „přežitkem“? Petr Sommer soudí, že bychom v takovém případě museli prozkoumat, co si přeje většina lidí a jestli jim v tom demokratický stát, jako je náš, nějak brání: „Hlavně by to znamenalo, abychom

JAKÝ VZTAH MAJÍ ČEŠI K EVROPANSTVÍ?

Není překvapením, že Češi patří v Evropě mezi vyhlášené skeptiky. A potvrzuje to i průzkum, který si nechal udělat Evropský parlament. Ze všech členských států jsme s unií spokojeni nejméně (39%). A to navzdory tomu, že se Česku v posledních letech docela daří: máme nejnižší nezaměstnanost, patříme ke státům s nejrychlejším růstem platů, z unijních fondů čerpáme stovky miliard. Jaké jsou příčiny toho, že se nám fungování EU nezamlouvá? Odráží se v naší nespokojenosti realita, nebo spíše nerozumíme, co idea evropanství znamená? Podle Petra Sommera je evropanství obrovský úkol, který nemusíme zvládnout: „Pokud se to ale podaří, může vzniknout komunita měřítka světadilu, jejíž potenciál bude pro dobrou budoucnost velký.“

20 LET TOULEK ČESKÝM STŘEDOVĚKEM

Středověké dějiny jsou důležitou součástí naší identity. Dokládá to i neutuchající čtenářský zájem o knihy, které se tímto historickým obdobím zabývají. Česká medievistika má v Evropě vynikající zvuk – a to i díky Františku Šmahelovi a Petru Sommerovi z Centra medievistických studií, společného pracoviště Akademie věd ČR a Univerzity Karlovy, mj. nositelů nejprestižnějšího ocenění za vědu a výzkum u nás – České hlavy. Centrum medievistických studií, u jehož zrodu v roce 1998 oba stáli, letos oslavilo 20 let a je skvělým příkladem spolupráce s univerzitní sférou – jedním z jeho důležitých úkolů je vzdělávání nové generace medievistů. Stranou nezůstává ani popularizace. V posledních letech například v souvislosti s výročími Jana Husa (2015) a Karla IV. (2016). Práci Centra představuje publikace, kterou nedávno vydalo Nakladatelství Academia v edici *Věda kolem nás*. Zdarma ji stáhnete z webu nakladatelství.

se zamysleli, co jiného, než je státní organizace společnosti, vlastně máme k dispozici. Jelikož ale jiný koncept nemáme,

nezbývá než se připravit na další soužití se státem.“

Hledání ideálního státu je proto nikdy nekončící práce. Takový stát by měl podle Petra Sommera odrážet dobře známou křesťanskou sumu „nečiň jinému to, co nechceš, aby jiní činili tobě“. Jde ale jen o evropské křesťanské pravidlo?

Podobné zásady soužití zformuloval už jeden ze sedmi mudrců Pittakos z Mytilény v 6. století př. n. l., zná je také Sokrates, vychází z nich zoroastrismus, *Talmud* a další filozofie a náboženství. „V *Babylonském talmudu* se ve formě

téměř židovské anekdoty píše, aby člověk nečinil jinému to, co nechce, aby jiní činili jemu – a to že je celá *Tóra*, zbytek

jsou komentáře. Účinná výmluva z tohoto pravidla, které se podobá společenské smlouvě, neexistuje. I když víme, jak běží skutečný život,“ pokračuje Petr Sommer.

Možná bychom mohli za pokus o cestu k dobrému státu považovat ambiciózní projekt Evropské unie. A ať už se nám její fungování líbí, či s ním nesouhlasíme, může vytvářet prostředí, v němž budou jednotlivé státy k sobě přátelské a vzájemně kompatibilní. A o nic více vlastně možná ani nejde. I když v současnosti zatím vidíme, že v různých částech unie panují odlišné názory na základní otázky soužití a vzájemné odpovědnosti.

„Nejsem utopista. Nemyslím, že podobné názory zmizí. Je ale třeba, aby vznikly mechanismy, které zajistí, že takové rozdíly získají měřítko místních zvláštností, které nebudou fungovat jako písek v ložiskách,“ uzavírá Petr Sommer. □

Oslavy života a díla Karla IV. v roce 2016, tedy 700 let od jeho narození, doprovodila mj. výstava *Druhý život Karla IV.*